اقبال شيخ

شاھ عبداللطيف جي عڪسي شاعري
(سُر سهڻي)
Imaginery Poetry of Shah Abdul Latif
(Sur Sohni)

ABSTRACT:

The universe is adorned with aesthetic beauty. Meanwhile, human senses kept engrossed in comprehending this beauty of the objective world; the poets and philosophers excelled in aesthetic discernment and subtle perception detection.

Shah Abdul Lateef Bhittai is the towering figure in the annals of history of Sindhi literature. His poetry teems with fuller depiction of scenes of nature and social conditions. His poetry appears to be replete with diverse characteristics of images. He spent most of his life travelling. His keener eye heavily vests in the observance of events, social conditions and natural phenomena of multitudinous forms. His unique way of translating the perception into poetry is the quintessence of his acute observation. Depiction of natural scenes in poetry is not a novel idea, however, what gives the poet an oceanic vastness is his unique way of expression. Although, all of the Shah Lateef's poetry is treasure of images, but here the discussion is limited to images used in "Sur Suhni". This Sur Abounds in images, as if the great bard has presented images and images only. Study reveals that this aspect of Shah Lateef's poetry is important and esteemed one. The precious abundance of images and their excellent usage by Lateef due to his sharp observance of nature warrants research on modern principles.

عڪس جو محور قدرتي نظارا آهن، جلال ۽ جمال سونهن جا ٻہ اهم رُخ ٿين ٿا. ڪائنات جي اهڙي سونهن قدرت جي ڪاريگري آهي. خوبصورتي ۽ سونهن جي نزاڪت وري صداقت ۾ سمايل آهي. جڏهن تہ صداقت، خوشي ۽ غم جو پاڻ ۾ هڪ سنگم آهي. ڏک ۽ سک جو هڪ آفاقي ميلان آهي، هڪ ڪشش

آهي، هڪ مقناطيسي سگهه آهي. اها ئي دلپسند ۽ دل کي لُڀائيندڙ حقيقت دنيا جي وڏن وڏن ذاهن، فلسفي ۽ شاعرن جو مرڪزي نڪتو رهي آهي.

غلام نبي سڌايو لکي ٿو ته:

”شاهه لطيف جي شاعري فطرت جي مشاهدي جو هڪ ڪليل ڪتاب آهي، ان ڪري رسالي ۾ عڪس جي بہ گهڻائي آهي“. (1)

تنوير عباسيءَ موجب، ”سنڌ جو هر نظارو سندس شاعري ۾ موجود آهي. ٿر، بر رائو، رڃ، ڏنگا چارا، ڍنڍون، پاڻيءَ تي ترندڙ ٻيڙيون، ڪنول جا گل، بندر بازارون، جهازن جا سڙهه، ٻيڙياتا، سامونڊي، انن جو قطارون، پکين جا ولر، ڪونجون، ڪانءَ، هنج، درياهه ان جي مستي، چولين جو شور، سج، چنڊ، تارا، ڪتيون، لهندڙ سج، ڦٽندڙ باک، موڪيءَ جا مٿ، مينهن جا وسڪارا، ڪنڍيون مينهون، پنل نيل، پنل پميا وار ۽ ٻيا ڪيترائي اهڙا عڪس آهن. جن کي شاهه لطيف ڪمال فنڪاريءَ سان پيش ڪيو آهي“. (2)

شاهه لطيف فطرت جي انيڪ نظارن کي پنهنجي ڪلام ۾ سمائي ڇڏيو آهي. شاعريءَ ۾ فطرت جي ڪيترن ئي واقعن جي مصوري ڪيل آهي. ننڍي ڪان ننڍي، عام ڳالهه يا حالت کي بہ عمده لفظن سان جوڙي بيان ڪري ٿو. هن وٽ جيڪڏهن ڪنهن جبل جو ذڪر اچي ٿو تہ، ان جي جمالياتي خوبين ۽ جلالي ارڏاين، اوچاين جو ماهرانہ نموني سان موزون تصور (Suitable Images) پيش ڪري ٿو. ڪلياڻ آڏواڻي جي مطابق،

”شاهه سنڌ ۾ پهريون شاعر هو، جنهن طبعي شعر چيو، هو سير ۽ سياحت جو شايق هو، قدرت جي هر ڪرشمي کي پنهنجي نوراني ۽ باريڪ نظر سان جاچي ان جو جمال ۽ جلال تي اونهو تصور ڪيو آهي“.(3)

شاهه جو مڪتب ڪائنات آهي ۽ ان جو اڀياس، مشاهدو ۽ تجربو آهي، جو هو فطرت جي خارجي حسن مان حاصل ڪري ٿو. شاهه لطيف جي شاعري عڪسن جي سونهن سان پري پئي آهي. هن وٽ ڌرتيءَ کان آسمان تائين سمايل جلال ۽ جمال جا عڪسي تجلا پيا پسجن.

فهميده حسين لکي ٿي ”هڪ سچو شاعر مختلف تجربن مان عڪس ۽ مثال اخذ ڪندو آهي. شعر جي عظمت مشاهدي جي عظمت ۽ وسعت تي منحصر هوندي آهي“. (4)

(هن مقالي ۾ ذڪر ڪيل بيت غلام محمد شهوائي جي ترتيب ڏنل ”شاهہ جو رسالو“ مان کنيا ويا آهن.)

سر سهڻي ۾ عڪسيت:

جيئن تنوير عباسي لکي ٿو:

”شاعر پنهنجا محسوس ڪيل جذبا عام ماڻهوءَ تائين پهچائڻ ٿو گهري، ان ڪري هن کي پنهنجي محسوس ڪيل ڪائنات ٻيهر تخليق ڪرڻي ٿي پوي. ڪائنات جي ان ٻيهر تخليق لاءِ عڪس بهترين ذريعو آهي“. (5)

شاعر اهڙي تجرباتي دنيا مان گذري جيڪي نتيجا اخذ ڪري ٿو، تنهن کي تصورن ذريعي واپس آڻي (Hark_Back) ڪري، ٻولي جي سهاري (First Image) هڪ نئين زندگي جي شروعات ۽ (Second Image) جي صورت ڏي ٿو.

شاهہ جو ڪلام سُر سهڻي اهڙي منظر ڪشي سان ٽمٽار آهي. شاعر جا محسوس ڪيل جذبا ۽ ڪيفيتون سموري سر ”سهڻي“ تي پکڙيل ۽ حاوي ٿيل آهن.

واهُڙَ پريُون مَ پاءِ، پڻ تون ليکو ڏيٺو،
سدا سانوڻ ڏينهڙا هئن نہ هونداءِ،
وهاڻيءَ ويندءِ، اوير اُتاهان لهي.
(شهوائي: 3/13)

هي بيت نظري عڪس (Visual Image) جو هڪ نمونو آهي.

دَرَ هَڙَ ڏنس درياهہ ۾ جت لهريون ڪن لوڙا،
سئين اچي سمونڊ ۾، ٿيا سيٽايا سوڙا،
جي تارو هئا توڙا، تن هرپو پانيوهيڪڙو
(شهوائي: 2/6)

هي بيت بصري ۽ سمعي عڪسن جو مثال آهي.

ان ڳالهه ۾ ڪو شڪ شبهو نہ آهي تہ بصر عڪس، ٻين عڪسن جي مقابلي ۾ وڌيڪ تاثير (Effectualness) رکندڙ ٿيندا آهن. ”سُرسُهڻي“ مان هڪ ٻيو بصري عڪس (Visual Image) وارو بيت هيٺ ڏجي ٿو، جنهن ۾ درياءَ جي ڪَپَر جو هڪ خوشحالي ۽ آبادي، سائو گاهہ ۽ سرسبز تصور پيدا ڪندڙ منظر پسي سگهجي ٿو.

انڌيءَ وچون ڪنڌيءَ وچون، تنگئا لهي نہ تِڪَ،
صورت جي ساهڙ ڏيلَ پنهنجي ڏڪَ،
واهَڙُ تنين وِڪَ جَنِ سانيارا سُپرين
(شهواڻي: 1/2)

هن بيت ۾ درياهہ جي پَرين پر، يعني ٻئي ڪَپَر تي وچين ۽ مينهن جي تصوري عڪاسي ٿيل آهي. بيت جڻ تہ هڪ پينافليڪس جي صورت اختيار ڪري بيٺل آهي جنهن ۾ درياهہ جي ڪپ تي چراگاهہ ۾ سائو گاهہ چرندي مينهن جا ڌڻ نظر اچن ٿا. وَچيون سر سبز ڪنڌيءَ تي ڪُڏندي پسي سگهجن ٿيون. هڪ اثباتي رخ، خوشحالي ۽ هريالي، جيئرو جاڳندو چُرندڙ، پُرندڙ نظارو، گڏوگڏ درياءَ جي تيزي ۽ تک ڪپر سان ياڪر پري ٿي. درياهہ جون چوليون ڪَلِيَر ڪي پجندي پورېندي خوف ۽ ڌهڪاءَ وارو تاثر بہ پکيڙي رهيون آهن. بيت، مثبت ۽ منفي تصورن جو ٻٽو عڪس بہ محسوس ٿئي ٿو.

بقول غلام محمد شهواڻي، ” شاهہ، محاڪات جو ماهر آهي، شاهہ جي نقش نگاري، هر هڪ بيت مان جُلڪي رهي آهي“.(6)

قديم زماني ۾ وقت جي سڃاڻ فطرت جي اهڙين شين سان ڪئي ويندي هئي، جيڪي شيون روزاني زندگي معمول موجب چرپر ڪنديون هيون، جيئن سج، چنڊ، تارا، ڪتيون وغيره ان سان گڏوگڏ پکين جي ڪجهہ حرڪتن مان بہ اندازو لڳايو ويندو هو تہ وقت، پَهرَ، گهڙي، موسم ۽ مهل جي ڇا صورتحال آهي.

بقول شاهنواز سوڍر، ”پکين جي مختلف چرپر ۽ اٿڻ يا ٻولڻ مان سنڌي ماڻهو وقت ۽ موسم جو اندازو لڳائي سگهندا آهن تہ هن وقت ڪهڙي مهل آهي ۽ ڪهڙي موسم آهي“. (7)

شاعر ڏينهن ۽ رات جي تبديلي وقت ۽ پَهرَ جي اهميت کي پنهنجي ڪلام ۾ نقش ڇڏي ٿو. سُر سهڻي جي هيٺين بيت کي ڏسو.

وڻن وينا ڪانگ، وڇين ٿي ويلا ڪري،
گهڙي گهڙو هٿ ڪري سُڻي سانجهي ٻانگ،
سيئي ڍونڍي سانگ، جتي ساهڙ سُپرين.
(شهواڻي: 1/1)

مٿيون بيت به نظري عڪس (Visual Image) جو هڪ نمونو آهي، جنهن ۾ وقت جي تبديلي ۽ رات جي خاموشي، بي قراري جو سبب بڻجي ٿي. اهڙا عڪس ذهني ۽ جسماني هلچل جو ڪارڻ پڻ ٿين ٿا، نظري عڪسن (Visual Image) جو ڪمال اهو به آهي جو خارجي نظارن (Objective Sceneries) عيني ساڃاهه (Ocular Sense) سان ڇڪاسي، پرک ۽ پروڙ ڪري هڪ عمده تصوير، جوڙي پڙهندڙ جي دل ۽ دماغ کي محسوسات جي خزاني سان روشن ٿو ڪري.

دراصل مٿي ذڪر ڪيل بيت گڏيل عڪسن جو مثال آهي. جنهن ۾ بصري عڪس (Visual Image) غير متحرڪ عڪس (Static Images) حرارتي عڪس (Thermal Images) يعني ”گهڻ پهلو عڪس“ (Complex Images) جو هڪ مجموعو آهي. شاهه لطيف جي شاعري ۾ عڪسن جو نرالو انداز ملي ٿو. هر هڪ عڪس جا وري ڪيترائي پاسا، مختلف صورتن سان نمودار ٿين ٿا، جيئن (Opposite Meaning)وارا عڪس خوشي ۽ غم، خوف ۽ چاهه، پوائتو ۽ وڌندڙ اهڙا ٻئا رخ هڪ ئي بيت جي ساڳئي سٽ ۾ پسجن ٿا. همدردي (Sympathy) ۽ غير همدردي (Unsympathy) ، پسند (Likeable) ۽ نا پسنديده (Unlikeable) وغيره جهڙا گڏيل احساسات پڻ اڀري وڃن ٿا جيئن:

دَهَشَت دَمُ دَرياهَ ۾، جِتِ لُڏَ لَهِريُون لَسَ ليٺ،
آڏيو اوڀارَن ۾، ٻانڍي ٻوڙي ٻيٺ،
جِتِ چِڪَڻ جِي چِپيٺ، اَتِ، سَاهَڙَ سير لنگهاءِ تون.

شاهه لطيف جي شاعري ۾ فطرت نگاري جا نقش چٽيا پيا آهن. مٿيون بيت خوف ۽ ڏهڪاءَ جو هڪ اهڙو مثال آهي، جنهن ۾ درياهه جي دهشت (Eldritch) ۽ خوفناڪ (Redoubtable) صورتحال جو منظر پيش ڪيل آهي. درياهه جو شور(Tumult)، گجگوڙ (Roar)، جنبش، موج، مستيءَ جي پوريءَ ريت

(Squabble Image) جي صورت گري ٿيل آهي. اتي دل کي ليائيندڙ، سکون ڏيندڙ، ذهني تسڪين بخشيندڙ، درياهي لهرون پنهنجي ڪنهن نرالي انداز (Fantastically) سان رقص ڪندي نظر اچن ٿيون. درياهي خوف سان گڏوگڏ هڪ رومانس وارو پاسو بہ ڏيکاريل آهي، جنهن ۾ (Foggy Weather)، ڇهڻ وارو عڪس (Tactile Images) ڪوهيڙي جو وٺندڙ منظر، لهرن جا هلڪا لوڏا، پاڻيءَ جي ٿڌاڻ جو احساس (Thermal Images)، درياهہ جي سطحي / مٿاڇري لس ليٽ جهڙا مليل جليل (سلهاڙيل) عڪس ڏسڻ ۾ اچن ٿا. هينئون هي بيت ڏسو: جيڪو (Thermal Images) ۽ ڇهڻ واري عڪس (Tactile Images) جو هڪ نمونو:

سِهہَ سيارو، پاڻي پارو، جت جهڙ جهڪ ۽ جهول،
من اندر ميهار جا هينئڙي اَچَن هولَ،
جلائهن ٻَڙِيسِ ٻولَ تي اَڙانگا آرَ تَران.
(شهواڻي: 3/15)

سياري جي سردي سابہ مڪمل جوبن سان ۽ درياهہ جو ٿڌو پاڻي، مٿان وري جهڙ ۽ جهولا، بيت جي جائزي وٺڻ سان اها ڳالهہ پڌري پئي ٿي تہ شاعر ڪيڏا نہ سهڻا عڪس نہ صرف پيش ڪري ٿو بلڪ عڪس تي مڪمل مرڪزي شُعاع (Focus) پڻ ڪري ٿو. سُر سُهڻي سمورو رومانس جي عڪسن سان پريو پيو آهي. البتہ ڪٿي ڪٿي خيالن جي تڪراءَ واري صورتحال بہ ڏسڻ ۾ اچي ٿي، سو بہ هڪ شاعرانہ انداز آهي.

آوازي عڪس (Auditory Images):

حواسن (Senses) جو اصل مقصد ئي اهو آهي، جو ڪائنات ۾ ٿيندڙ واقعن، نظارن، حالتن، حرڪتن، تبديلين، سميت سُڳند ۽ سرهاڻ، مناڻ ۽ ڪڙاڻ، سازن ۽ آوازن جي حقيقي صورت کي ذهنن تائين رسائي ڪرڻ ۽ ڪنهن سمجهہ ڏانهن ، ڪنهن فڪر ڏانهن متوجهہ ڪرڻ آهي. آوازي عڪسن جي زيب ۽ زينت، نزاڪت ۽ نفاست ٻين عڪسن جي مقابلي ۾ وڌيڪ اثرائتي آهي. سُر سهڻي جو هي بيت تہ ٻڌو:

چوڏاري چڙا ٻُرنِ ٻيلاين جا
ستي سنيارَن جو پيُمِ ڪَنِ پڙاءُ
وِهَڻُ مون نہ وَڙاءُ سٽيو جهانءِ جهجي هنيُون
(شهواڻي: 4/2)

آوازي عڪسن جو هلڪو ترنم جو احساس يقينن هڪ تاثير رکي ٿو، جنهن جو اثر دل ۽ دماغ کي اضطرابي ڪيفيت طرف وڃائي ٿو. سهڻي هر طرف ڇڙن جي چونگار ۽ هونگار جا آواز ٻڌي رهي آهي. ڇڙن جو منڙو آواز، وڻندڙ گونج ٻڌندڙن جي لاءِ سرور جو ثمر ۽ ذهني تسڪين جو سبب بڻجي پوي ٿي. اهڙي سريلي آواز جي سرور ۾ سمايل گهٻراهٽ، تڙپ، بي قراري، لڇ ۽ لوڇ جهڙيون ڪيفيتون بہ شامل آهن. مٿي ذڪر ڪيل بيت ۾ آوازي عڪس (Auditory Images) تي غور ڪرڻ سان هڪ رد عمل واري تاثيري عنصر جي جهلڪ محسوس ٿئي ٿي. يعني ماڻهوءَ جي اندر ۾ منزل تي پهچڻ جا جذبا اُڇَلَ ڏين ٿا. قدم پاڻ مرادو اڳتي وڌڻ لڳن ٿا. اهي ڇڙن جي پڙلاءَ وارا آوازي عڪس (Auditory Images) سهڻي کي ستي بہ ٻڌڻ ۾ اچن ٿا، جڻ تہ سجاڳي جا هوڪا سڏ هجن. محبوب سان ملڻ جو هڪ موقعو هجي. سر سهڻي ۾ آوازي عڪسن جا هينيان بيت بہ ڏسي سگهجن ٿا.

هُن پَرِ سُيَمِ هاڪَ، سُتي سَنيارَنِ جي
محبتي ميهار جي، ڇڙَن چوريا چاڪَ
اُنِين جي اوطاق، وَڃَڻُ واجبُ مون پِيو
(شهواڻي: 4/9)

مٿي ڏنل بيت آوازي عڪسن (Auditory Images) جا بهترين نمونا آهن. شاهہ جي شاعري مختلف عڪسن سان ڀري پئي آهي، ڇڙن جو آواز لڳ لڳ ڪي چوري ٿو. سنگهڻ جا عڪس (Olfactory Images) پنهنجي فن جي لحاظ کان ڪمال جي وسعت (Extensiveness) رکندڙ آهن.

تنوير عباسي ڄاڻائي ٿو تہ: ” شاهہ لطيف جو اهو حس ايڏو تہ سجاڳ آهي جو هن، هر قسم جي خوشبو جهٽي آهي ۽ ان جو بيان اهڙيءَ ريت ڪيو اٿائين، جو اها خوشبو پنهنجي جادوءَ سان پڙهندڙ يا ٻڌندڙ کي ويڙهي ٿي وڃي“. (8)

شاهہ لطيف جي سُر ”سُهڻي“ مان هينيون بيت سنگهڻ جي اهڙن عڪسن جي پورائي هن ريت ڪري ٿو.

لهر مڙوئي لال، وَهَڻُ ڪٿُوران وِتَرو
او ٻَهار ٽنبير جا، جَرَ مان اَچَنِ جالُ،
ڪُنين گهڙِي ڪال، سِڪَ پريان جي سُهڻي.
(شهواڻي: 5/20)

اندازو ڪريو، شاعر سنگھڻ جي عڪسن ڪي ڪھڙي نہ انمول نموني سان جھڙي لفظن ڪي بيت ۾ ڪُپائي ڇڏيو آهي. درياهي پاڻي، لهرون،

ٿورڙو توجهہ سان، شاعر جي منفرد بياني قوت ڪي جيڪڏهن جاچبو تہ، آوازي عڪسن منجهہ خوشبوءِ جا عڪس رلجي ملجي ستل سھڻي جي جذبن ڪي سجاڳي جا پيغام پهچائين ٿا، ڪيئن سھڻي ننڊ جي خمارن ۾ بہ مہ
محبت خوشبوءِ ٻڌجي پئي مٿان ڦيرا ٿي ڏي. هيءَ سرهاڻ ۽ سُڳند پرين جي پار ڪان پهچي، محبوب سان ملڻ لاءِ اتساھ پئي پيدا ڪري.

شاعر محبوب جي جذباتي ڪيفيتن ڪي ٻوليءَ جو ويس پهرائي، لفظ خوشبوءِ سان ٿمتار ٿي، سُڳند ۽ سُرهاڻ پکيڙي آسپاس جي سموري ماحول ڪي سھڻي سميت ڇاتيءَ ۾ ڇيھ ڏيئي ٿو.

تنوير عباسي لکي ٿو: ”شاعراڻو عڪس، جيترو گهڻ پاسائون هوندو، جيترو گهڻن پاسن ڪي ڇهندو، اوترو ئي جامع ٿيندو ۽ ڪائنات جو اوترو ئي مڪمل نقشو پيش ڪندو“. (9)

عڪس جي چٽائي ۽ عڪسي نقشي جي جامعيت ان ڳالھ ۾ آهي تہ شاعر مڪمل حواسن ڪي ڪتب آڻي شين جي حقيقت ڪي ذهين (Genius) ٿي سوچي، پرکي (Ascertain) ڪري تنهن بعد ان ڪي منظم (Organize) طريقي، سان عڪس ڪي مرڪزي شعاع (Focus) ڪري شاعري ۾ آڻي موتين ۾ جڙي ڇڏي. جديد دور جي عڪسيت پسند (Imagist) جي نظر ۾ عڪسن ڪي مرڪزي حيثيت حاصل آهي ۽ ان جي اندازِ بيان ڪي وڏيڪ اهميت ڏني وڃي ٿي.

رنگين عڪس (Colour Images):

رنگن جي هڪ عجيب دنيا آهي. رنگن سان ڪائنات جو وجود آهي. رنگ ڪائنات جي سونهن آهن ۽ سونهن جا الڳ الڳ تجلا آهن. رنگين صورتن سان گڏوگڏ، همڪنار، هم انداز، لفظن جي مصوري، ذهني سڪون ڏيندڙ، اکين جو ٺار ٿيندڙ، دل ڪي قرار ڏيندڙ آهي ۽ هڪ معنوي (Figurative) حيثيت منجهس شامل آهي. رنگ هڪ وسيلو آهن، جنهن جي ذريعي شاعر ڪنهن معنيٰ خيز مقصد جي سڃاڻ ڪرائي ٿو. هو فطرت جي نظارن ڪي رنگن جي ٻوليءَ سان پر ڪي (Perceive) ڪري نتيجا ٻڌائي ٿو. شاعرن وٽ رنگن (Colour) ڪي وڏي اهميت حاصل آهي.

بقول تنوير عباسي: ”هر مصور ۽ شاعر کي پنهنجا پنهنجا مرغوب رنگ ٿيندا آهن. هر مصور ۽ هر شاعر انهن مرغوب رنگن جو بار بار استعمال ڪندو آهي“. (10)

شاعر پنهنجي پسنديده رنگن کي پنهنجي ڪلام ۾ استعمال ڪندو آهي ۽ هر رنگ جي پنهنجي هڪ ساڃاهه آهي. شاهه عبداللطيف جي شاعري ۾ رنگن جا عڪس گهڻي مقدار سان آيل آهن. سندس شاعري رنگن جي عڪس سان ڀري پئي آهي. ان سلسلي ۾ تنوير عباسي جي ڪيل تحقيقي ڪوشش هڪ اهم وک آهي.

بدر ڏامراهو لکي ٿو: ”هو رنگن جون علامتون بيان ڪرڻ ۽ لفظن ۾ ڪنهن شيءِ يا منظر جو چٽ چٽڻ ۾ پنهنجو مٽ پاڻ آهي“.(11)

سُرسهڻي مان ورتل هڪ بيت جنهن ۾ ڪاري رات جو اونداهو عڪس ڏنل آهي.

ڪاري رات ڪچو گهڙو اوٺئيهين اُونداهي،
چنڊ نالي ناهه ڪو درياهه ڏڙ لاهي،
ساهڙن ڪارڻ سهڻي آڏي ٿي آئي،
ايءُ ڪَمُ اِلاهي نات ڪُنَن ۾ ڪير گهڙي.

ڪاريون ڪڪيون ڪنڍيون وارا ڪيون ورن،
جوءِ جا جاندارن جي ٻيلا ٻهه ٻهه ڪن،
اڇي ريلَ رهن مون سان پارا سُپرين.

وَرُ اونداهي راتڙي، ڪو چانڊوڪي چانڊا
اوري ميهار، منهن مَ پَسان ڪو ٻيو!

(شهواڻي: ابيات متفرقه 9/11)

شاعر، اونداهي ۽ روشني جا گڏيل عڪس چٽيا آهن. هتي اونداهي رات يعني ڪارو رنگ ۽ چانڊوڻي چانڊاڻ جو مطلب روشني يعني اڇاڻ ٻئي متضاد علامتي معنٰي رکندڙ عڪس ڏنل آهن.

ڪارو رنگ جيئن ته پاڪ ۽ مقدس (اهڃاڻي) حيثيت رکندڙ رنگ آهي. باوجود خوف واري ۽ (Disgraceful Symbol) جي، هڪ مانُ مرتبي وارو رنگ آهي جنهن جو مثال غلاف ڪعبه جو رنگ به ڪارو رنگ آهي. قرآن پاڪ جي

اڪرن جو رنگ بہ ڪارو آهي. ڪارو رنگ جيڪڏهن محبوب جي وارن جو هجي تہ جماليات جي اهم خوبي مان شمار ٿئي ٿو ۽ سونهن جي سجاڻ آهي. پر جيڪڏهن ڪارو ٽڪو ڪنهن سماجي ريتن رسمن جي حوالي سان ڪٽو تہ (Disgraceful) اهجاڻ ڏيندو.

شاهہ لطيف وٽ ڪاري رنگ جو تصور نہ صرف خوف جو اهجاڻ ڏي ٿو، بلڪ مشڪل مرحلي ۾ انتهائي ڏکي رستي جي اُهڃاڻي حيثيت رکي ٿو.ڪارو رنگ بيت ۾ مشڪلاتن جي هڪ پهاڙ واري علامتي حيثيت رکي ٿو، سهڻي سيني خوف خطرن کي منهن ڏيڻ لاءِ هر ممڪن ڪوشش ڪري ٿي.جتي چنڊ جي روشني بہ ميسر نہ هجي، درياهہ جي گجگوڙ هجي، سهارو بہ بي پروسہ جوڳو هجي ۽ رات جو پويون پهر، جيڪو ڪيترو عجيب هوندو، جو هڪ طرف ضعيف عورت تہ ٻئي طرف اونداهي رات جو خوف، درياهہ جو خوف، ڪُنن جا ڪڙڪا، سڀ خوف گڏجي بہ سهڻي کي پنهنجي منزل تي پهچڻ ڪان روڪي نٿا سگهن. ڪارو رنگ يقينن اثرائتو رنگ آهي ۽ ڪو بہ رنگ جڏهن ذهن ۾ رنگين تصور پيش ڪري، ڪي جذباتي ڪيفيات اُڀري اچن تہ سمجهو اهو ئي عڪس آهي.

هڪ ٻئي بيت ۾ ڳاڙهي رنگ جو عڪس پسجي ٿو.

ڳچيءَ پايو ٻانهن، ويني روءِ وچن سين،
لايان لال لڱن کي، آئين جي چرو ڪانهن،
آئون اوهان جي دانهن، سدا پٽان سنري.
(شهواڻي: 4/14)

هن بيت ۾ شاعر "لال" لفظ ڪتب آندو آهي، جنهن مان ڳاڙهي رنگ جو عڪس ملي ٿو. شاهہ لطيف وٽ ڳاڙهي رنگ جو استعمال گهڻي مقدار ۾ ٿيل آهي. تقريبن سُرن ۾ مختلف لفظن سان ڳاڙهي رنگ جي گهڻي سجاڻ ڪرائي آهي.

تنوير عباسي، لکي ٿو "ڳاڙهو رنگ، شاهہ لطيف جو سڀ ڪان وڌيڪ مرغوب رنگ آهي".(12)

شاهہ لطيف جي ڪلام ۾ اهڙا ڪيترا لفظ ڪتب آندل آهن جيڪي ڳاڙهي رنگ جي لاءِ استعمال ٿيا آهن.

بدر ڈامراهو موجب، ”شاهه جي رسالي جي اڀياس مان معلوم ٿئي ٿو ته، ڪيس هي رنگ بيحد پسند هو، ڇا ڪاڻ ته هي واحد رنگ آهي جيڪو سُر ڪلياڻ کان وٺي سر بلاول تائين يعني ٽيهن ئي سُرن ۾ هن رنگ جو ذڪر مليو ٿو ۽ لڳ ڀڳ اهڙا سؤ بيت آهن“.(13)

ڳاڙهو رنگ ڪيترن ئي اهڃاڻي عڪسن جي معنيٰ رکي ٿو، خون جو رنگ به ڳاڙهو آهي، جنهن مان تباهي ۽ بربادي، ظلم يا خونريزي وغيره جون معنائون تباهي جون عڪسي تصويرون به ملن ٿيون.مارڪسوادي رنگ، انقلاب پسندي سميت رومانوي پهلو به ملي وڃن ٿا جيڪڏهن سرخي جو مثال وٺو ته محبوب جي سموري سونهن اکين آڏو اچي بيهي ٿي.

ميهارا مِرڪ، پيتائين پريم جي،
تنهن مُنڌ متوالي ڪي، سنديءَ ساءَ سُرڪَ،
لڳس ڪام ڪِرڪَ، لوهان ٽِڪي لطيف چئي،

متي ڏنل بيت جي لفظن مِرڪَ ۽ سُرِڪَ ۾ ڪيڏي نه رسُ ۽ چس ڀريل آهي، جو لفظ زبان تي ايندي ئي ذائقيدار / ذائقي جو تاثير (Efficacy) هڪ خاص (Flavour) لذات ۽ سواد يقينن محسوس ڪرائين ٿا.

ٻيو بيت:

ميهارا مهي، پيتائين پريم جي،
اُرڪَ سُرِڪَ سيد چئي، لڳس ڏوت ڏهي،
سگهي تان نه سهي ملي جان نه ميهار ڪي.
(شهواڻي: 4/16)

هن بيت ۾ شاعر (Taste Images) جا عڪس جيڪي ڏنا آهن، تن ۾ عڪسيت کان گهڻو وڌيڪ حقيقت جوهڳاءُ لفظن منجهه موجود آهي جنهن ۾ ”مهي“ ، ”اُرڪَ“، ”سُرِڪَ“ ۽ ”ڏوت ڏهي“ جهڙا لفظ گهڻا سگهارا آهن.

متحرڪ عڪس (Kinetic Images):

متحرڪ عڪس مان مراد، اهڙا عڪس جيڪي پنهنجي وجود ۾ تحرڪ ڏيکارين، جن عڪسن ۾ رمندڙ، ڦرندڙ، ڏڪندڙ ۽ وسندڙ يا چرپر ڪندڙ منظر شامل هجن جن جي حرڪت جذبن ۾ اُڀار پيدا ڪري. خارجي نظارا جهڙا هوندا

لفظن ۾ عڪس ۾ احساس به ان ريت جنم وٺندو. جيڪڏهن خارجي منظر حسين هوندا ته عڪس به انساني ذهن ڪي سُرور پيا ڏيندا، پر جيڪڏهن ڪي خوفائتا منظر هوندا ته عڪس ڊپ جو تاثر پيدا ڪندي ۽ وري ٻيئي گڏجي گڏيل (Multiplex Images) گهڻ رخو احساس جنم وٺندو. شاهه لطيف عڪسن جي دنيا ڪي ڏاڍو رنگين بنايو آهي جنهن سان ڪلام پڙهڻ جي تعداد ۽ دلچسپي ۾ اضافو ٿئي ٿو.

تاج جويو موجب، " اُهڃاڻ وانگر عڪس جي دنيا ۾ پڻائي سان اجان تائين ڪو شاعر برميچي نه سگهيو آهي. سندس سموري شاعري عڪسن جي انڌلٺ سان جهرمر ڪندي نظر ايندي". (14)

متحرڪ عڪسن جا بيت هيٺ ڏجن ٿا.

ڪاري رات ڪچو گهڙو، مٿان وسي مينهن،
هڪ پو بيراهه جو، ٻيو ساٻارا سينهن،
شال م ڇڄي نينهن، گهڙان گهوريو جندڙي.

(شهواٽي :6/15)

هن بيت ۾ متحرڪ عڪسن (Kinetic Images) سان گڏو گڏ رنگن جو عڪس (Colour Images) ۽ تڏاڻ گرماڻ (Thermal Images) جهڙا گڏيل عڪس به سمايل آهن.

جيئن جمشيد سولنگي پنهنجي ايم اي لاءِ پيش ڪيل مونوگراف، "سرمد چانڊئي جي عڪسي شاعريءَ جو تنقيدي اڀياس" ۾ لکي ٿو:
"متحرڪ عڪس، عڪسن جي دنيا ۾ ٻين عڪسن کان وڌيڪ سگهارا ٿين ٿا" (15)

شاعر عڪسن جي ذريعي قدرتي خوبصورتي ڪي باريڪ بينيءَ سان جانچي، پرکي، پروڙي هڪ سيڪنڊ اميج ڏيئي منظر تي آڻي ٿو. اها ئي شاعر جي عظمت آهي جيڪا خوبي شاعر ڪي دنيا جو اعليٰ ۽ عظيم بڻائي ٿي.

نتيجو (Conclusion):

شاهه لطيف جي عڪسي شاعري جي اڀياس مان جيڪي نتيجا اخذ ڪيا آهن، تن مان منهنجي نظر موجب "سُر سُهڻي" ۾ عڪسن جو اڀياس هڪ دلچسپ موضوع رهيو. اڪثر بيت ۽ ابيات متفرقه تخليقي عڪسن سان ٽمٽار

آهن. شاعر وٽ عڪسن ڪي جوڙڻ جو هڪ نرالو انداز سامهون آيو آهي. عڪسي تجلا، شاهه جي ڪلام جي خاص سونهن آهن. شاهه لطيف قدرتي نظارن، واقعن ۽ حالتن ڪي وزنائتي ۽ هڪ سگهاري انداز سان چٽي ٿو. اهڙيءَ ريت اهو به معلوم ٿيو آهي، ته شاعر جي پرک ڪرڻ واري حِس ۽ اظهار جو نمونو اهم خوبيون آهن. صرف عڪسن جو مطالعو ڪرڻ سان به ڪيترائي ڪتاب لکي سگهجن ٿا. شاهه لطيف جي عڪس بيتن ۾ آسمان تي ستارن جهڙي حيثيت رکندڙ آهن. شاعر عڪس ڪي بيتن تي مرڪزي شعاع (Focus) ڪندي نظر اچي ٿو.

حوالا:

1. سڏايو، غلام نبي "شاهه لطيف جو علامتي شعور" ڪنڌيارو، روشني پبليڪيشن، 2007، ع،ص :185
2. عباسي، تنوير، ڊاڪٽر، "شاهه لطيف جي شاعري" ڪنڌيارو، روشني پبليڪيشن، 1995ع، 2000ع،ص: 153
3. آڏواڻي، ڪلياڻ "شاهه جو رسالو"، ڪراچي، سنڌيڪا اڪيڊمي، 2008ع، ص: 28
4. ميمڻ، فهميده حسين، "ادبي تنقيد فن ۽ تاريخ" ڪراچي، نئون نياپو اڪيڊمي، 2002ع ،ص: 227
5. عباسي، تنوير، ڊاڪٽر، " شاهه لطيف جي شاعري" ڪنڌيارو، روشني پبليڪيشن، 1995ع، 2000ع،ص: 151
6. شهواڻي، غلام محمد "شاهه جو رسالو" ڪراچي، سنڌيڪا اڪيڊمي، 1993ع، 2005ع، ص: 43
7. سوڍو، شاهنواز، "سنڌي ثقافت ۽ شاهه لطيف" ڀٽ شاهه ثقافتي مرڪز، 1991ع ،ص: 300
8. عباسي، تنوير، ڊاڪٽر "شاهه لطيف جي شاعري"، ڪنڌيارو، روشني پبليڪيشن، 1995ع، 2000ع،ص: 127
9. عباسي، تنوير، ڊاڪٽر "شاهه لطيف جي شاعري"، ڪنڌيارو، روشني پبليڪيشن، 1995ع، 2000ع، ص: 180
10. عباسي، تنوير، ڊاڪٽر "شاهه لطيف جي شاعري"، ڪنڌيارو، روشني پبليڪيشن، 1995ع، 2000ع، ص: 192

11. ڏامراهو، بدر، ”لطيفي انسائيڪلوپيڊيا“، ڪنڊيارو، روشني پبليڪيشن، 2007ع، ص: 234
12. عباسي، تنوير، ڊاڪٽر ”شاھ لطيف جي شاعري“، ڪنڊيارو، روشني پبليڪيشن، 1995ع، 2000ع، ص: 191
13. ڏامراهو، بدر، ”لطيفي انسائيڪلوپيڊيا“، روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو، 2007ع، ص: 237،238
14. جويو، تاج، ”نيڻ مهڙي خيال جاڳيا“، ڪنڊيارو، روشني پبليڪيشن، 1993ع، ص: 34
15. سولنگي، جمشيد، ”سرمي چانڊئي جي عڪسي شاعري جو تنقيدي ۽ تحقيقي اڀياس“ ، ايم اي سنڌي لاءِ لکيل مونو گراف، خيرپور، شاھ عبداللطيف يونيورسٽي.